

Полевікова, О.Б. Особливості дослідження дитячого словника [Текст] / О.Б. Полевікова // Наука і освіта. Серія : Педагогіка. – Одеса, 2011. – № 8/CIV, листопад. – С.109-111.

УДК: 37.02:800

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИТЯЧОГО СЛОВНИКА

О.Б.Полевікова

Херсонський державний університет,

Україна

Постановка проблеми. Вивчення словника дітей, як і інших сторін мовлення, має велике значення в дослідженні особистості дитини дошкільного віку. Виявлення лексичного запасу дитини, особливостей розуміння і вживання нею слів необхідно для науково обґрунтованого відбору змісту словникової роботи і визначення її методики.

Аналіз основних досліджень, публікацій у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вивчення словника належить до найскладніших і недостатньо розроблених проблем. Учені Аркін Ю.А., Бавикіна Г.Н., Богуш А.М., Гербова В.В., Ляміна Г.М., Непомняща І.М., Ляховська Ю.С., Розенгарт – Пупко Г.Л. та ін. зверталися до неї в аспекті дослідження збагачення словника дітей раннього й дошкільного віку, а науковці Іваненко А.П., Коніна М.М., Коник В.І., Кудикіна Н.В., Луцан Н.І., Ляховська Ю.С., Савельєва Н.П., Соловйова О.О., Тихеева Є.І. та ін., вивчаючи особливості становлення і розвитку словника дітей упродовж дошкільного дитинства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Нагадаємо, що в розвитку словника виділяють кількісне накопичення слів і освоєння їх смислової сторони.

Встановити обсяг словника, безумовно, необхідно, але найголовніше – визначити ступінь оволодіння суспільно закріпленими значеннями слів. Саме такі методики і стануть предметом нашого дослідження.

Мета статті: обґрунтувати особливості дослідження дитячого словника.

Реалізація поставленої мети вимагатиме, на нашу думку, розв'язання таких завдань:

- 1) з'ясувати мету обстеження словника;
- 2) навести приклади різних методик у контексті визначеної теми;
- 3) виявити рівні засвоєння слів дошкільниками;
- 4) визначити показники ступеня володіння дітьми словом

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення словника дітей може проводитися з різною метою:

- 1) для перевірки рівня розвитку словника за окремими темами з метою контролю за засвоєнням програми дошкільного навчального закладу;
- 2) для визначення не тільки вікових, а й індивідуальних особливостей з метою створення програм індивідуального розвитку дітей;
- 3) для виявлення рівня лексичного розвитку дитини в цілому.

Останнє важливо також для діагностики розумового розвитку і рівня мовленнєвої готовності дітей до шкільного навчання.

Вихідним моментом у методиці обстеження є відбір слів для перевірки. У першому випадку можна скористатися зразковими словниками-мінімумами, які (цілком або частково) будуть виступати своєрідним тест-словниками.

Обстеження проводиться індивідуально з кожною дитиною.

Їй демонструють предмет, ознаку, дію та пропонують відповісти на запитання: що (хто) це? який? що робить? Для перевірки узагальнюючих слів відповідно пропонуються групи предметів.

У разі відсутності слова в активному словнику дається інструкція: Покажи (те-то). Мовні і рухові реакції дітей (називання об'єктів або тільки їх показ) фіксуються і потім піддаються аналізу.

Однак така методика дозволяє встановити лише наявність або відсутність найменувань у словнику дітей. Для виявлення особливостей розуміння і вживання перевірених слів, особливо у старшому дошкільному віці, використовуються інші прийоми.

Наведемо приклад методики перевірки словника за темою «Одяг», розроблену Ю. С. Ляховською [5, с.123]. Окрім з'ясування окремих слів шляхом демонстрації предметів, ця методика передбачає перевірку словника, включеного в різні контексти:

а) опис предмета на основі зорового сприйняття (*пальто* – Розкажи про пальто, яке воно?);

б) розповідь з пам'яті, з особистого досвіду (Розкажи детальніше, як ти роздягаєшся, коли лягаєш спати. Чиє пальто в нашій групі тобі подобається найбільше? Розкажи мені про нього: яке воно, з чого зшите, які його частини, яка обробка. Згадай свій ошатний, улюблений одяг, розкажи про нього докладно: як називається, з чого зшитий, як зшитий, якого кольору, яка у нього обробка.);

в) творча (придуманна) розповідь (Придумай, яку сукню (костюм, пальто ...) ти хотів (ла) би зшити (купити, подарувати) улюбленій ляльці до свята.);

г) розмова про види одягу (Який одяг, головні убори носять хлопчики? дівчатка? У що одягаються люди в різну погоду? і т. п.);

д) розповідь у процесі ігрової діяльності;

е) розповідь у процесі трудової діяльності.

Особливості розуміння окремих слів і фразеологічних зворотів доцільно перевіряти в доступному дітям контексті.

Матеріали індивідуальних опитувань можуть бути доповнені результатами контрольно-облікових занять зі своєю групою. Заняття містять відповіді на запитання, завдання на порівняння предметів, відгадування загадок, добір визначень і т. ін.

Описана вище методика дозволяє виявити ступінь засвоєння тематичного словника-мінімуму та визначити зміст подальшої роботи, а порівняння результатів тестування через певні проміжки часу дозволяє встановити динаміку розвитку дитячої лексики з даної теми.

В оцінюванні словника дітей можна умовно виділити кілька рівнів засвоєння слова: нульовий – коли слово відсутнє і в активному, і в пасивному словнику; перший – коли слово є в активному словнику, але немає його розуміння, другий – коли слово є в словнику, але застосовується з помилками або обмежено, тільки в певних ситуаціях; третій – коли слово правильно розуміється і вживається незалежно від ситуації. Слово в цьому випадку має узагальнене значення.

Для аналізу словникового запасу можна скористатися й іншими методами кількісної оцінки словника, зокрема встановлення коефіцієнта лексичного багатства й лексичного розмаїття (Ч. Осгуд) [4, с.87]. Дітям пропонується, наприклад, скласти розповідь за картиною. Коефіцієнт лексичного багатства обчислюється на основі підрахунку слів у тексті в одиницю часу. Так, на початку року дитина використовував 22 слова за хвилину, а в кінці року – 30 слів. Це означає, що її лексичний запас зростає. Коефіцієнт лексичного розмаїття вимірюється через співвідношення слів, ужитих у тексті одноразово, і загальної кількості спожитих слів:

Очевидно, що чим ближче отримане число до одиниці, тим вищий коефіцієнт лексичного розмаїття. Використовуючи дану методику, можна встановити ступінь різноманітності і багатства словника як в однієї і тієї ж дитини в різні періоди, так і у всіх дітей.

Наприклад, у самотійно придуманій казці на тему «Пригода зайчика» Юля (6 років і 3 місяці) вжила всього 82 слова, з них 65 – одноразово, Андрій (6 років і 4 місяці) - відповідно 57 і 40. Коефіцієнт лексичного розмаїття мовлення Юлі складає приблизно 0,8, а Андрія - 0,7.

Одним із показників ступеня володіння дітьми словом є темп, швидкість вибору слова (латентний період), що дають змогу з'ясувати ступінь сформованості лексичних навичок. Зауважимо, що у дорослої людини латентний період складає 0,4-0,6 с.

У дослідженні Ю.С. Ляховської латентний період співвіднесення слів *сандали, халат, капелюх* відповідним узагальнюючим поняттям у Олега М. склав до навчання 3-3,5 с, а після навчання 2-2,1 с. [5, с.125].

Це свідчить про те, що виросла «міра свободи» – міра продуктивності вибору слів.

Для оцінки смислової сторони слів важливі показники розвитку значень багатозначних слів, оволодіння синонімією й антонімією, засобами художньої виразності. А.Г. Арушанова дійшла висновку, що особливо значущими є завдання на добір визначень (епітетів), порівнянь, узагальнюючих слів і синонімів [1].

Для дітей старшого дошкільного віку високим рівнем вважається виконання всіх чотирьох типів завдань, для більш молодших - тільки трьох (добір визначень, порівнянь узагальнюючих найменувань).

Відповідно середній рівень для старших дітей – виконання завдань, які є високим рівнем для молодших; для молодших дітей досить підбору визначень. Усі інші результати віднесені дослідницею до низького рівня.

Інтерес представляє методика, описана Ф.Г. Даскаловою [3, с.62]. Для перевірки понять значення слова дітям пропонуються завдання на визначення - *Що таке ..? і Що значить слово ..?* У діагностиці використовується спеціальний тест-словник, що складається з чотирьох субтестів для дітей трьох, чотирьох, п'яти і шести років. До нього

включаються іменники двох типів – конкретні й абстрактні. Кількість абстрактних слів збільшується в текстах, призначених для дітей більш старшого віку. Переліки слів складені на основі даних про 1 000 слів, найбільш часто вживаних в активному мовленні дітьми дошкільного віку, і 1000 іменників із семантичного атласу Ч. Осгуда.

Правильна відповідь на кожне запитання умовно оцінюється в один бал. Максимальна кількість балів для трирічних дітей – 20, чотирирічних – 40, п'ятирічних – 60, шестирічних – 80. При необхідності можна обчислити оціночний коефіцієнт через співвідношення між кількістю всіх заданих слів. Якщо оціночний коефіцієнт наближається до одиниці, це свідчить і про багатство словника, і про успішність оволодіння понятійним значенням слів.

Особливості смислової сторони словника допомагають також виявити завдання на встановлення асоціативних зв'язків. Ці взаємні зв'язки можуть достовірно вказувати на багатство і швидкість відтворення слів у мовленні. Асоціативний експеримент широко використовувався зарубіжними вченими. Вважається, що перший відомий асоціативний експеримент був проведений англійським вченим Френсісом Гальтоном [4, с.102].

Суть експерименту полягає в тому, що випробуваному пропонується якесь слово (слово-стимул), на яке той повинен відповісти будь-яким першим словом, що прийшло на думку (слово-реакція). Виявляється, слова-реакції у багатьох людей збігаються, наприклад, на слово-стимул *стілець* більшість відповідає словом-реакцією *стіл*. Це свідчить про наявність у мовній пам'яті людини асоціативних зв'язків, про об'єднання слів за семантичною ознакою.

Метод вільних словесних асоціацій може містити не тільки вільні парні асоціації (для виявлення семантичних зв'язків між окремими словами), а й асоціативне доповнення неповних речень (це виявляє ще й граматичні зв'язки слів).

Висновки. Таким чином, асоціативний експеримент може служити додатковим методом вивчення рівня розвитку смислової сторони мовлення дітей.

Нині він застосовується для вивчення дитячої лексики і в методичних цілях. За допомогою методу вільних словесних асоціацій відбувається перехід пасивного словника в активний, підвищується рівень розвитку зв'язного мовлення.

Перспективи подальших досліджень. Аналіз наукових праць засвідчує думку академіка А.М.Богущ про те, що у лінгводидактичних дослідженнях використовують не один метод, а їх систему, яка має забезпечити в кінцевому підсумку репрезентативність і валідність первинної інформації, а також формування наукових висновків як доповнення до вже відомих наукових теорій або системи наукового знання [2, с.54]. У розробці такої системи, що дозволить виявляти рівні мовної освіти й мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку, і вбачаємо перспективи подальших досліджень.

Література:

1. Арушанова А.Г. Речь и речевое общение детей: Книга для воспитателей детского сада / А.Г.Арушанова. – М.: Мозаика-Синтез, 1999. – 272 с.
2. Богущ А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / За ред. А.М.Богущ. – К.: Вища шк., 2007. – 542 с.
3. Даскалова Ф.Г. Диагностика речевого развития детей дошкольного возраста как объект воздействия при обучении родному языку в детском саду Педагогические условия формирования социальной активности у детей дошкольного возраста / Ф.Г.Даскалова. -М.: Айрис-пресс, 1989. – 124 с.

4. Петренко В.Ф. Введение в экспериментальную психосемантику: исследование форм репрезентации в обыденном сознании / В.Ф.Петренко – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 175 с.

5. Развитие речи детей дошкольного возраста: Пособие для воспитателя дет. сада. / Под ред. Ф.А. Сохина . – 2-е изд., испр. – М.: Просвещение, 1979. – 223 с.

О.Б.Полєвікова

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИТЯЧОГО СЛОВНИКА

Автор статті обґрунтовує особливості дослідження дитячого словника. З'ясовує, з якою метою варто здійснювати обстеження; наводить приклади конкретних методик; виявляє рівні засвоєння слів дошкільниками; визначає показники ступеня володіння дітьми словом.

Ключові слова: методики дослідження словника дитини; рівні засвоєння слів; показники ступеня володіння дітьми словом.

О. Б. Полевикова

ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ ДЕТСКОГО СЛОВАРЯ

Автор статьи обосновывает особенности исследования детского словаря. Выясняет, с какой целью следует осуществлять обследование; приводит примеры конкретных методик; выявляет уровни усвоения слов дошкольниками; определяет показатели степени владения детьми словом.

Ключевые слова: методики исследования словаря ребенка; уровни усвоения слов; показатели степени владения детьми словом.

Polyevikova Olga

FEATURES OF STUDYING CHILDREN'S DICTIONARY

The article substantiates the characteristics of studying children's dictionary. It points out the purpose of the survey, provides examples of specific techniques,

detects the level of preschoolers' words assimilation, and determines the degree of child's word possession.

Keywords: methods of child's dictionary research, the level of words assimilation; degree of child's word possession.